

Секція №4. Стратегічний менеджмент

Понятійно-категоріальний апарат дослідження компетентної організації як об'єкту стратегічного менеджменту

Грузіна І.А., доцент кафедри менеджменту та бізнесу

*Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця
gruzinaia@gmail.com*

Багатозначність поняття «організація», існування різних підходів до визначення його сутності та відсутність єдиного розуміння терміну ускладнює управління організаціями з точки зору забезпечення конкурентоспроможності в умовах інтенсифікації євроінтеграційних та глобалізаційних процесів. Більшість фахівців розглядає організацію як систему, використовуючи для її дослідження інструментарій системного підходу, що дозволяє розкрити сутність понятійно-категоріального апарату організації, отже, розширити уявлення про її склад, структуру, властивості елементів, характер взаємозв'язків, виявити характеристики компетентної організації, передумови її ефективного функціонування та виробити дієві методи управління.

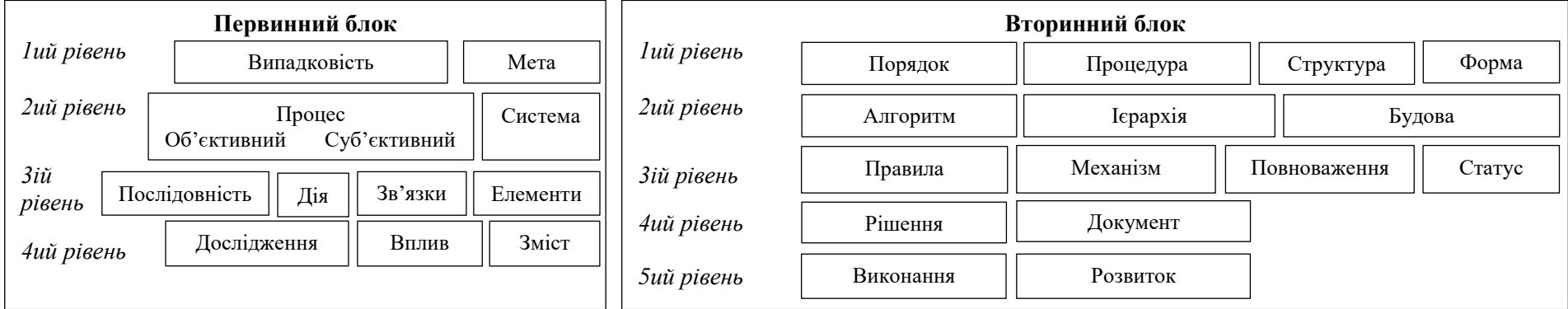
У процесі дослідження важливим є визначення мови дослідження – сукупності ключових термінів і їх дефініцій, опис її складу і змісту. Частина понятійно-категоріального апарату компетентної організації досліджується науковцями впродовж тривалого часу [1–5], адже в ньому містяться основоположні, загальні для усієї системи знань наукові поняття. Але більшість термінів потребують змістовної адаптації відповідно до мети дослідження, його умов, об'єктів, вирішуваних проблем.

Дослідження понятійно-категоріального апарату компетентної організації відбувається у межах теорії організації [4]. Завдяки розробці, розвитку й використанню її тезауруса у якості інструментарію дослідження вирішується завдання опису, систематизації, координації та розвитку основних понять, забезпечується формування єдиної методологічної і методичної основи відображення, вдосконалення та розвитку сутності та змісту компетентної організації як об'єкта дослідження. Це зумовило необхідність проведення відбору, визначення й уточнення основних понять та категорій, виявлення, ідентифікації й структурування взаємозв'язків між ними, класифікації їх переліку, що сприятиме побудові комплексу основних організаційно-методичних понять і категорій компетентної організації. Науковці вважають [1], що розуміння понятійно-категоріального апарату та способу його застосування слід починати з дослідження поняття «парадигма», що надає можливість точно відобразити сутність будь-якої системи наукових поглядів та знань. Виступаючи інструментом усвідомлення, обґрунтування та адаптації нових ідей і підходів до реальних процесів та систем, умов їх використання, вона стає в основі формування та подання тезауруса компетентної організації, за допомогою якого формується комплексне уявлення про побудову організації як системи наукових поглядів (рис. 1).

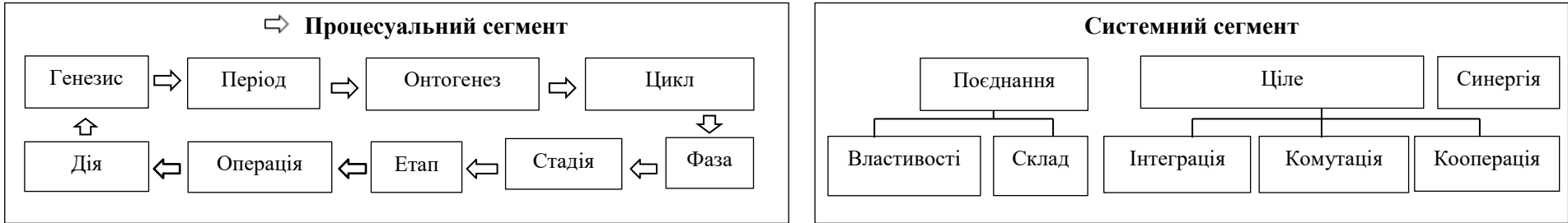
Первинний блок тезаурусу складають поняття, тривалий час застосовувані у більшості областей знань як загальноприйняті науково-практичні терміни.

ТЕЗАУРУС ОРГАНІЗАЦІЇ

Базовий ешелон тезаурусу

Процесуально-системний ешелон тезаурусу

Спеціалізований ешелон

(залежить від сфери застосування)

Рис. 1. Тезаурус дослідження компетентної організації

Вони дозволяють точно відобразити та адекватно сприйняти досліджуване, розробити та здійснити те, що вироблено, поєднуючи ці процеси загальним термінологічним супроводом. Вторинний блок є комплексом специфічних термінів формування, прояву й застосування організаційних основ розробки і побудови сучасних процесів і систем. Тут виділено взаємопов'язані поняття, які забезпечують досягнення і збереження необхідного рівня як теоретичного уявлення організації, так і практичної побудови процесів і систем.

Співвідношення випадковості і мети, їх зіставлення та взаємодія обумовлюють все, що відбувається з людьми, здійснюється ними, вони визначають природу виникнення, становлення та функціонування організації. Поняття процесу і системи найчастіше застосовуються при вивченні сутності організації, виявленні її властивостей, принципів, особливостей управління й функціонування. Процес є послідовністю характерних кроків, аналізуючи яку, можна розкрити спадкоємність всередині складових організації, приймаючи до уваги, що у кожному випадку її склад може бути більш-менш детермінованим. Цілеспрямовані дії, об'єднані у професійні операції, забезпечують реалізацію виробничо-управлінськими підрозділами функціональних стадій процесу організації. Отже, динамічна організація представлена послідовністю дій, операцій, стадій, етапів, фаз та циклів в єдиний процес [3, 5].

Популярним є розгляд організації як відкритої системи, основними рисами якої є наявність елементів, необхідних для досягнення цілей системи, та зв'язків між ними та між організацією й зовнішнім середовищем [3]. Сукупність елементів та зв'язків є первинною складовою побудови структури організації, що отримала назву ланки, як частини або підрозділу організації. Елемент виступає як межа можливого поділу системи на елементарні складові для найкращого розуміння закономірності функціонування частин системи в цілісному утворенні. Зв'язок розглядається як перенесення матеріальних, енергетичних або інформаційних компонентів з одного об'єкта в інший; тобто часто його називають функціональною характеристикою елемента.

Реальний світ в уявленні людей, плановані та здійснювані дії відображують такими формами, як: дослідження і вплив. Метою дослідження є формування повного уявлення про об'єкт. Вплив відображає сукупність планованих, розроблюваних або здійснюваних дій, спрямованих на зміну стану об'єкта, тенденцій його становлення, функціонування, розвитку. Правомірно зазначити, що дослідження – це визначення стану, а вплив – це його зміна.

Поняття «порядок» набуває особливого значення у процесі розкриття змісту організації як процесу. Щодо інших понять першого рівня вторинного блоку базового ешелону тезауруса (форма, структура, процедура), їх побудова й функціонування, як реальні прояви організаційних відносин, відображають усталені уявлення про організацію, що описуються встановленим порядком. Досягнення цілей забезпечується реалізацією порядку організації процесу. Особливого значення набуває визначення місця і ролі елементів, встановлення залежності і послідовності проектування й здійснення процесу організації. Вирішення цієї задачі потребує побудови алгоритму для математичного відображення формалізованого способу розв'язання, технології, процедури, у

відповідності зі встановленим порядком. Тобто алгоритм є математично формалізованою процедурою. Розробка, прийняття та реалізація порядку є можливими при встановленні жорсткої підпорядкованості між елементами процесів і систем та між процесами й системами, що отримало назву ієрархії. Вона, забезпечуючи стабільний порядок взаємодії елементів, відіграє важливу роль вертикальної домінантності схематичного відображення організаційних конструкцій, визначаючи функціональну орієнтацію й закономірності взаємодії елементів будь-якої будови. Практичне дотримання порядку у процесі або системі стає можливим шляхом прийняття та реалізації сукупності правил, що, регламентуючи процеси розробки й реалізації програм, процедур та алгоритмів, побудову й представлення систем, забезпечують формування й застосування механізму організації, який є цілеспрямовано функціонуючою системою. Правила деталізують обов'язки і вимоги до учасників на підставі положень ієрархії, розподілу відповідальності та прав, принципів побудови процесів і систем, отже, розкривають і закріплюють повноваження учасників, як сукупності прав щодо виконання обов'язків. Форма, склад і зміст повноважень організації або учасника приймаються та закріплюються статусом, що підтверджує офіційне визнання прав, положення та відповідальності [2]. Організація процесу прийняття управлінських рішень забезпечує їх підготовку, розробку, прийняття й реалізацію, що сприяє процесу перетворення організації у досконалішу форму. Не реалізоване рішення є суб'єктивною моделлю інтелектуальної організації, яка в офіційних організаціях відображається у документі, що може містити затверджену програму організації як процесу, в ході реалізації якої вона послідовно виступає в ролі суб'єкта, об'єкта, умов, методу, інструменту, функції управління, забезпечуючи виконання прийнятого рішення. В результаті відображається новий стан організації процесів і систем, як передумови подальшого функціонування і розвитку. Отже, базовий ешелон тезауруса містить дві форми реалізації організації – у вигляді процесу і системи, що зумовлює виокремлення процесуально-системного ешелону. Це дозволяє виділити комплекс процесуальних і системних понять організації, їх відносини і взаємозв'язки, дослідити сутність та зміст цього ешелону тезауруса.

Генезис відображає походження процесу або системи за стадіями виникнення, становлення й розвитку організації. Термін «період» відображає внутрішню часову структуру процесу. Періоди виникнення, становлення й розвитку організації із подальшими періодами стагнації, розпаду та ліквідації, визначають поняття «онтогенез». Періодичне повторення певних відрізків процесу названо життєвим циклом організації, частина якого, що визначає сутність, тривалість і момент прояву того, що відбувається впродовж окремого відрізка процесу, названа фазою. Необхідність аналізу процесу або його частини за критерієм якісної однорідності змісту здійснюваних змін, призвела до виділення певних стадій для пояснення внутрішнього змісту того, що відбувається впродовж частини процесу і призводить до серйозних, якісних змін у стані організації. Виділення етапів процесу пояснюється необхідністю оперативного аналізу для оцінки ефективності реалізації процесу, виявлення можливості його коригування до завершення. Цілеспрямована операція

складається з комбінованих універсальних дій. Її зміст та послідовна кооперація у цілеспрямований процес є первинним виразом сутності організації. Отже, з найпростіших дій послідовно складаються професійно виконувані операції, які об'єднуються у стадії, результати здійснення яких виділяють проміжні етапи, що входять до певних фаз циклів, з яких будується процес.

Поняття «поєднання» представляє не лише сутність явища, що відбувається у процесі, а і його кінцевий результат, виражений в організації системи. Поширеною формою поєднання є інтеграція, як об'єднання частин у загальну організацію, що визначається їх складом, властивостями, взаємозв'язками. Комутація є інваріантною формою поєднання та означає встановлення тимчасових, мінливих зв'язків між складовими у процесі їх постійного розвитку. Для цілеспрямованої побудови тривалих зв'язків використовується кооперація – побудова та здійснення стійких, зовнішніх зв'язків. Поняття синергії відображує цілеспрямовано створювані нові якості процесів або систем, тобто з тих самих елементів отримують системи однакових або різних властивостей, з різним рівнем ефективності залежно від типу взаємозв'язку елементів [4].

Все частіше у тезаурусі виділяють спеціалізований ешелон, що містить комплекс визначень організації залежно від мети і сфери використання. Тут розробка, формування та подання модифікацій понять здійснюється у межах конкретних дисциплін з урахуванням специфіки об'єктів досліджень, їх предметів і методів.

Тезаурус постійно розвивається й розширюється, обумовлюючи поглиблення і спеціалізацію досліджень конкретних проблем. Представлений варіант не є вичерпним, але, маючи потенціал розвитку, може стати підґрунтям побудови нових напрямів вирішення проблем сучасних організацій. Він є мінімально необхідним, базовим інструментарієм комплексного розкриття досліджуваних процесів і систем, допомагає отримати сукупність точних, прикладних знань, що є необхідним для інтеграції й використання знань науки організації у глобальному інформаційному просторі.

Використана література:

1. Добров Г. М. Организация науки / под общ. ред. Г. М. Доброва. Киев: Наук думка, 1970. 204 с.
2. Bennis W. G. Organization Development: Its Nature, Origins, and Prospects. — N. Y.: Addison-Wesley Publishing Company, 1969. 360 p.
3. Gruzina I. A., Pererva I. M. Generalization of scientific views on the interpretation of the essence and content of the concept “organization”. *Інноваційна економіка*. 2022. №1. С. 44–51. DOI: 10.37332/2309-1533.2022.1.6.
4. Hage J. Theories of Organizations: Form, Process, and Transformation. N. Y.: John Wiley & Sons, 1980. 558 p.
5. Pfeffer J., Salancik G. The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective. N. Y.: Stanford Business Books, 2003. 336 p.